

‘İşgal Edilmiş Devlet’: Modern Devletin İkili Yapısı Üzerine Kavramsal Bir Bakış*

DOI: 10.26466/opus.414474

*

Aysel Özdemir Çolak *

*Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi Devrek Meslek Yüksekokulu, Başbakanlık Geçici Görevli.

E-Posta: aozdemircolak@gmail.com

ORCID: [0000-0003-2254-9013](https://orcid.org/0000-0003-2254-9013)

Öz

Modern devletin ikili yapısı demokrasinin işleyişi ve demokratikleşme tartışmalarında en fazla değinilen konulardan birisi de ola gelmiştir. Bu tartışmada ortaya çıkan durum böyle bir yapının demokratik sistem açısından sıkıntılara yol açtığıdır. Türkiye’de demokratikleşme anlamında en sorunlu alan olan devletin ikili yapısı ‘derin devlet’ kavramı ile ifade edilmiştir. ‘Derin devlet’ kavramı ile açıklanmaya çalışılan, devletin hukuk dışına taşınan ya da taşıdığı iddia edilen gizli faaliyetleridir. Bu faaliyetlerle devlet ya da devlet içinde bir grup, -ya kendileri adına ya da başka bir devlet adına- rutin yasal olanın yani hukuka dayalı olan faaliyetlerinin dışına çıkar. Bu hukuk-dışı faaliyetler, ya devletin yasal kurumları tarafından mevcut kanunların dışına çıkılıp onlardan muaf olarak yapılır ya da gayr-ı yasal kurumlar veya kişiler tarafından yapılır. Buradaki en önemli sorun meşruiyet olarak ortaya çıkmaktadır. Bu grup, meşruiyetini demokratik değerlerden ziyade içeriğini kendilerinin tanımladığı ‘güvenlik’, ‘devletin ali çıkarları’, ‘genel yarar’ gibi kavramlar ile sağlamaya çalışır. Ne var ki, tüm güç güvenlik kuvvetleri ve paraya dayanan ‘zor’ kullanmadan gelir. Bu noktada kritik olan konu, Schmittyan bir bakış açısıyla bakarsak, karar alıcıların otorite ve meşruiyet anlamında bir yere dayanması gerektiğidir. Bir anlamda olumlama içeren ve tanım olarak da Türkiye’nin yüz yüze kaldığı bürokratik vesayet anlayışı ve uygulamaları ile örtüşmeyen bu kavramsallaştırmalar Türkiye gerçekliğini açıklamaktan uzaktır. Türkiye’de ortaya çıkan bürokratik vesayet durumunun aslında ‘bir işgal girişimi’ olduğu ileri sürülebilir. Bu nedenle, Türkiye’de demokratik sisteme geçtiğimiz 1950 yılından yakın zamana kadar olan durum ‘işgal edilmiş devlet’ kavramı ile daha iyi açıklanabilir.

Anahtar Kelimeler: Derin Devlet, Bürokratik Vesayet, Yetki Gaspi, İşgal Edilmiş Devlet.

. Bu makale, Nisan 2017 tarihinde savunulan “Devletin İşgal Edilmiş Hali: 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997’ye Giden Süreç” başlıklı doktora tezinin I. Bölümünden üretilmiştir.

The Occupied State: A Conceptual View on the Dual Structure of the Modern State

*

Abstract

The dual structure of the modern state has been one of the subjects focused on in terms of the process of democracy and democratization discussions. Such a dual structure causes difficulties for democratic system. The dual structure of the state, the most problematic case in democratization of Turkey, was defined as "deep state". The concept of "deep state" means the secret acts which spill over or alleged to spill over outside the rule of law. With these secret acts, the state or a group within the state - for themselves or for the sake of another state- went out of control in terms of law or law based rules. These out of law acts were either conducted by the state's official institutions by going out of control of the civil law, or were by the corrupted groups or people. At that point, the most important problem is the legitimacy of these acts. Such a corrupted group derives their legitimization from the concepts like "security", "the state's crucial interests", "general benefit" rather than democratic values. However, they just apply security force and the force based on money. At that point, the important case is, when we view by Schmittyan point of view, that the decision makers should be based on somewhere in terms of legitimacy and authority. These conceptualizations, which do not suit the bureaucratic tutelage that Turkey has encountered, and practices are away from interpreting the realities of Turkey. It can be alleged that the bureaucratic tutelage that Turkey has encountered is actually an attempt of invasion". For that reason, the situation that covers the process from the year of 1950 when Turkey passed to democratic system, until the near past can be explained with the concept of "invaded state".

Keywords: Deep State, Bureaucratic Tutelage, Assumption of Authority, Occupied State.

Giriş

Demokrasinin işleyişi ve demokratikleşme tartışmalarına baktığımızda en fazla değinilen konulardan birisi devletin ikili yapısı ve bu yapının demokratik sistem açısından sıkıntılara yol açtığıdır. Bu sıkıntılar tüm demokrasiler için geçerli olmasına rağmen demokratikleşen ülkelerde daha da derinden hissedilmektedir. Bu nedenle sürecin analizi ve açıklanması git-tikçe daha da önem kazanmaktadır. Demokrasinin yerleşmesi ve işleyişi anlamında bu sorunlu durumun analizinde ve açıklamasında ulusal olduğu kadar uluslararası aktörleri de dikkate almamız gerekmektedir. Uzun bir tarihi süreçte şekillenmiş güçlü bir devlet geleneği ve modernleşme pratiği olan Türkiye'de demokrasinin yerleşmesinin önündeki en önemli engel bu ikili yapı olarak belirir.

Türkiye'de demokratikleşme anlamında en sorunlu alan olan devletin ikili yapısı 'derin devlet' kavramı ile ifade edilmiştir. Ancak bu durum literatürde pek çok farklı isimlerle de ifade edilmektedir. Modern devletin ikili yapısı olduğuna dair ilk kullanım Ernst Fraenkel'in Nazi Al-manya'sını açıklamak için kullandığı "çift devlet" (Fraenkel, 1941) kavramıdır. Daha sonra Morgenthau, II. Dünya Savaşı sonrası ABD siyasetini bu kavramla açıklamış ve "güvenlik devleti" ile "normal devlet" kavramlarını kullanmıştır (Morgenthau, 1962: 400). Diğer kavramsallaştırmalar ise şöyledir; "derin siyaset" ve "derin siyasal sistem" (Scott, 1993; Scott, 2007), "güvenlik devleti" (Waever, 1995; Tunander, 2009), "derin gizlilik" (Pozen, 2010); "derin devlet" (Tunander, 2009; Scott, 2014), "paralel devlet" (Briscoe, 2008), vb. Bu nitelemeler yapılırken dikkat çekilmek istenen, devletin hukuk dışına taşan ya da taşıdığı iddia edilen gizli faaliyetleridir. Bu faaliyetlerle devlet ya da devlet içinde bir grup, -ya kendileri adına ya da başka bir devlet adına- rutin yasal olanın yani hukuka dayalı olan faaliyetlerinin dışına çıkar.

Bu hukukun dışına çıkan faaliyetler, ya devletin yasal kurumları tarafından mevcut kanunların dışına çıkılıp onlardan muaf olarak yapılır ya da gayr-ı yasal kurumlar veya kişiler tarafından yapılır. Buradaki en önemli sorun meşruiyet olarak ortaya çıkmaktadır. Bu faaliyetleri yapan kurum ya da kişiler faaliyetlerinin meşru olduğunu vurgularlar, çünkü onlara göre devletin bekası için bu faaliyetlerin yapılması gerekmektedir. Hatta daha da ileri gidip 'derin devlet' olgusunun varlığının devleti güçlü

gösteren bir unsur olduğunu ileri sürerler. Ama gerçekte olan şey ise, demokratik bir devlet sistemi içerisinde meşru sivil otorite tarafından kullanılması gereken yetki ve sorumluluklar, yetki gaspı ile bürokratlar ve onların sivil uzantıları tarafından kullanılmaktadır.

Türkiye’de ‘derin devlet’ tartışmaları, 1960’lı yıllara kadar gitmektedir. 70’li ve 80’li yıllarda zaman zaman gündeme de gelmiştir. Hep darbeler öncesi alevlenen bir tartışma olmuş ve ‘derin devletin’ varlığı olumlu, olması gereken bir durum olarak anlatıla gelmiştir. 90’lı yıllar ile durum biraz değişmeye başlamıştır. Susurluk Kazası ile ortaya çıkan çarpık ilişkilerin ülke gündemini sarsması sonucu gündeme gelmiştir. 4 Kasım 1996’da Balıkesir’in Susurluk ilçesi yakınlarında bir kamyonla bir otomobilin çarpışması sonucu bir trafik kazası yaşandı. Bu kazayı önemli kılan durum ise; aynı otomobil içerisinde bulunan Doğru Yol Partisi (DYP) milletvekili Sedat Edip Bucak, eski İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ ve çeşitli suçlardan hüküm giymiş bir suçlu olarak aranan Abdullah Çatlı idi.

Ülkede o tarihten itibaren aylarca süren derin devlet tartışmaları yaşanmıştır. Susurluk Kazası’nın 28 Şubat Süreci’nde yaşanmış olması bu olayın hükümete karşı kullanılmasına fırsat yaratmış, olay basın ve medya yoluyla gündemde tutulmuş ve hükümete karşı geniş çaplı toplumsal eylemler yapılmıştır. Bu olayın hükümete karşı kullanılmasının diğer bir nedeni de, Sedat Edip Bucak’ın hükümet ortağı olan DYP milletvekili olmasıdır.

Susurluk Olayı’ndan sonra ‘derin devlet’ tartışmaları akademik tartışmalara da konu olmaya başladı. Azımsanmayacak kadar akademik çalışma, ‘Susurluk’ üzerinden ‘derin devlet’i tartışmaya açtı. Kimileri bu olayda ortaya çıkan devletin hukuk dışı ilişkilerini savunarak, bu ilişkilerin devletin bekası için gerekli olduğunu ileri sürdü. Diğerleri ise, devletin hiçbir zaman hukukun dışına çıkmasının hoş görülemeyeceğini savundular.

Bu tartışmalar 2000’li yıllarda Ergenekon ve Balyoz operasyon ve davaları ile şiddetini daha da artırmış, olağan gündem haline gelmiştir. 2010’ların başında Türkiye’de ‘derin devlet’ üzerine hem Türkçe hem de İngilizce çok sayıda popüler ve akademik yazılar ve kitaplar basılmıştır. Günümüzde bu tartışmalar, son beş yılda bir anlamda mahiyet değiştirmiştir. Devlet içerisinde illegal yapılanma tartışmaları, FETÖ/PDY

mensuplarının başrol oynadığı 7 Şubat 2012 MİT Krizi, 2013 Gezi Olayları, 17-25 Aralık Yargı-Polis Darbe girişimi, MİT Tırları Krizi ve nihayetinde 15 Temmuz Askeri Darbe girişimi ile yeni bir boyut kazanmıştır. 17-25 Aralık girişimi sonrası tanım daha çok 'paralel devlet' olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. 15 Temmuz'dan sonra ise bir terörist grup siyasi iradeyi ve otoriteyi devirmek suretiyle devlet alanını tamamen işgale kalkmıştır.

Aslında bu girişim bize öteden beri literatürde kullanılan 'derin devlet', 'derin siyaset', 'paralel devlet', 'çift devlet' gibi kavramsallaştırmalar ile zikredilen durumun bir grup bürokratin ve sivilin yasadışı yollar ile devleti tamamen işgal girişimi olduğunu göstermektedir. Bir anlamda olumlama içeren ve tanım olarak da Türkiye'nin yüz yüze kaldığı bürokratik vesayet anlayışı ve uygulamaları ile örtüşmeyen bu kavramsallaştırmalar Türkiye gerçekliğini açıklamaktan uzaktır. Bu nedenle, Türkiye'de demokratik sisteme geçtiğimiz 1950 yılından günümüze kadar olan durum 'işgal edilmiş devlet' kavramı ile daha iyi açıklanabilir.

Modern Devlet: Demokrasi ve Bürokrasi Arasında

Modern Devletin Doğası

Antik Çağdan günümüze kadar devletin nasıl ortaya çıktığı sorusuna cevap arayan düşünürler, aralarında bir takım farklılıklar olsa da, genellikle toplumsal yaşamın sonucu olarak doğduğunu ileri sürerler. İbn Haldun'a göre, insanlar toplumsal hayata geçtikten ve dünya imar edildikten sonra, diğer insanların kötülüklerinden korunmak için bir yasakçı otoriteye ihtiyaç duymuş ve devlet bu şekilde ortaya çıkmıştır. Düşünüre göre, eğer bir yasakçı otorite olmazsa kargaşa olur ve toplumun sonu gelir (Andıç, Andıç, ve Koçak, 2010, s. 25). İnsanların dış tehditlere karşı korunması ihtiyacı toplumu zorunlu kılarken, iç tehditlere, kendi cinsleri olan diğer insanlara karşı korunma ihtiyacı ise devleti zorunlu kılmıştır. Kısaca insanların bir arada yaşamaktan kaynaklanan sorunlarına çözüm olarak devlet aygıtı ortaya çıkmıştır.

Toplumsal zeminde örgütlü bir yapı olarak ortaya çıkan devlet bir düzen arayışıdır. Bunu da kendine has mekanizmalar ile yapar. Weber (2006a, s. 84) devletin bu tanımını şöyle ifade eder:

“Sosyolojik olarak, her siyasi örgütü olduğu gibi, modern devleti de sadece ona özgü olan araçla, yani fiziksel baskı kullanımıyla tanımlamak mümkündür... Şiddet kullanan toplumsal kurumlar olmasaydı, ‘devlet’ kavramı ortadan kalkardı ve ‘anarşi’ olarak adlandırılacak bir durum ortaya çıkardı. Tabii zor kullanma devletin, normal ya da tek aracı değildir... Ancak zor kullanma devlete özgü bir araçtır... Günümüzde, devletin, kendi sınırları içinde, meşru fiziksel baskı kullanımını (başarılı bir şekilde) tekeline almış olan bir insan topluluğu olduğunu söylememiz gerekir.”

Devlet kurumunun tarihsel gelişimi içinde öne çıkan genel kabul görmüş en belirgin karakteristik özelliklerinden birisi de meşru güç kullanımını devletin otoritesine vermiş olmasıdır. Böyle bir devlet çatısı altında yapılan iktidar mücadeleleri, dağıtımı ve paylaşımını da rahatlıkla siyaset olarak tanımlayabiliriz. Kısaca, Weber (2006a, s. 85)’e göre, “Tarihsel olarak kendinden önce gelen siyasi kurumlar gibi, devlet de, insanın insan üzerinde baskı kurduğu, meşru (yani, meşru kabul edilen) şiddet vasıtasıyla korunan bir kurumdur”.

Siyasi otorite ile birleşen bu güç kullanımının meşru olması, yani rızaya dayanması, egemen otoritenin meşruluğunu da belirler. Böylece, devlet, tüm iktidar merkezlerini aşan tek egemen iktidar olur. Aslında, egemenliğin tanımında güç ve iktidar ilişkisinin de ötesine gidilmesi gerekir.

Bu noktada, Weber (2011, s. 49)’in egemenlik tanımı açıklayıcı olur:

“Egemenlik’ kavramı, belli bir kaynaktan çıkan belli özel (ya da bütün) emirlere, belli bir grup bireyin uyma ihtimali olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla söz konusu olan şey, her şekilde başkaları üzerinde ‘güç’ kullanmak ya da ‘etkide’ bulunmak değildir. Bu anlamda otorite... bir emre çok değişik güdülerle uyulması üzerine kurulmuş olabilir. Yine de, her gerçek egemenlik ilişkisinin ayırt edici kriteri, en düşük düzeyde bile olsa, belli ölçüde gönüllü kabuldür: Yani itaatte (ister gizli müşevviklere, ister hakiki kabule dayansın) bir çıkarın bulunmasıdır.”

İtaati belirleyen unsurlar arasında maddi çıkar kadar duygusal ve ideal nitelik taşıyanlar da vardır. Yine de tüm bu unsurların varlığı belirli bir ölçüde güvenilir bir egemenlik için yeterli değildir. Ayrıca diğer önemli unsur da “egemenliğin meşruluğuna inanılmasının gereği” olarak belirir (Weber, 2011: 50). Bir otorite ancak “sosyolojik olarak önemli ölçüde kendisine uyulma ihtimalinin olması ve bununla ilgili uygulamanın gerçekleşmesi” halinde meşru olur (Weber, 2011, s. 52).

Modern devletin temel özelliği olarak egemenlik anlayışı siyasal tekçiliğe dayanır. Diğer bir deyişle, devlet anlamında egemenlik bölünmez bir bütünü ifade eder. Bu anlayış ile, Bodin’e kadar, uluslararası ilişkiler anlamında da egemenlik bir aktif süje olarak devlette birliği ifade etmek için kullanılır. Kısaca ifade edecek olursak, egemenlik, “bölünmezliği ve birliği besler” (Bartelson, 1995, s. 28). Bu, her şeyi ile bir bütün olan birey anlayışı ile örtüşür. Devlet, meşru bir otorite olarak, işleyişi ve iktidar paylaşımında içerisinde ikiliği ve farklılıkları kabul etmez. Heterojenlik düzensizlik getirir.

Böyle bir radikal tekçiliğe dayanan egemen siyasal otoriteyi, devleti, Schmitt (1996, s. 47-48) şöyle tanımlamaktadır: “Gerçekte tek siyasal cemaatten başka bir siyasal toplum ve birlik yoktur: tüm toplumsal-örgütsel grupları aşan tek belirleyici varlık... İnsanların fiziksel yaşamı üzerinde karar alma gücü ile siyasal cemaat tüm diğer örgütleri ya da toplumları aşar.” Kısaca, modern devlet, genel kapsayıcı ve içinde birliği ve tekliliği barındıran bir siyasal sistem olarak hükmettiği topraklar üzerinde tek egemen siyasal otorite olarak belirir.

Modern devletin tekli egemenlik anlayışına dayanan siyasal hâkimiyetinde, devletin ve onun dayandığı hukuki düzenin kendi kendine her zaman yeterli olmadığını görürüz. Demokratik devletin işleyişini anlayabilmemiz için bu ilişkinin açıklanması gerekmektedir. Schmitt’e göre, “devletin analizinde sadece resmi kaba güçten ziyade istisnai durumda karar verme kapasitesine sahip vasıtalara referans” verilmesi gerekmektedir (Hirst, 1987, s. 14). Schmitt’in bu yaklaşımı onun siyasal tanımı ile daha da anlaşılır hale gelir:

“Sadece gerçek katılımcılar somut durumu doğru bir şekilde tanıyabilir, anlayabilir ve değerlendirebilir ve çatışma durumunu önleyebilir. Her katılımcı muhalifinin hayat tarzını görme eğiliminde ve bundan dolayı kendisinininkini korumak için savaşmak zorunda olup olmayacağını değerlendirme pozisyonundadır... Böylece siyasalın objektif doğası ve otonomisi, dost-düşman antitezini değerlendirme, ayırma ve kavrama kabiliyeti ile ortaya çıkar” (Schmitt, 1996, s. 27).

İşte bu nedenlerdir ki; iktidar ya da muktedir olan ‘ötekini’/‘düşmanı’ tanımlayıp istisnai hallerde karar alma kapasitesine sahip olan ve karar alabilen halk ya da kişidir. Kısaca ifade edecek olursak, “Egemen istisnaya karar veren kişidir. O zaman istisnaya karar veren egemendir” (Wilson, 2012, s. 19).

Daha net bir ifade ile, Schmitt'e göre, halkın *düşmanı tanımlama* ve *adlandırma kapasitesi* onun siyasal varlığının özünde yatar. "Eğer bu kapasitesi yoksa ya da karar veremiyorsa, o halk artık özgür bir halk olamaz ve yeni bir siyasal sistemin içinde erir" (Schmitt, 1996, s. 49). Eğer toplumda azınlık olan ancak devlet içinde bürokratlar ve onun sivil uzantıları nihai karar merci ise orada demokratik devlet açısından sıkıntı var demektir. Bu otoriter bir devlettir; çünkü istisnaya karar veren muktedir olan bir halk değildir.

Bürokratik vesayetın ortaya çıkışı bürokratikleşmenin devlet idaresinde gelişip güçlenmesi ile doğrudan ilişkilidir. Genel olarak, modern devlet mekanizması içerisinde, toplumun her katmanına nüfuz etme anlamında, bürokrasi yönetim aygıtı olarak genişlemiş ve güçlenmiştir. Bu yapıda demokrasinin kök salması ve kitleleşmesi ile birlikte bürokrasi daha da hızla gelişmiştir. Diğer bir deyişle, devletle ilgili tüm idari işlerde bürokratikleşmenin artması demokrasinin gelişmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu durum, aslında, "bürokrasinin kendine has özelliğinden kaynaklanır: Otoriteyi her yerde aynı şekilde uygulamak. Bu kişisel ve fonksiyonel anlamda 'kanun önünde eşitlik' talebinin bir sonucudur" (Weber, 2006b, s. 156-57).

Birbirini besleyen bu duruma rağmen zamanla demokratik gelişme ile bürokratik yapı arasında sürtüşme başlar. Weber (2006b, s. 158) bunu "yönetilenlerin 'eşit hak'larından çıkan demokrasi kavramının" özelliğine bağlar: bunlar, "(1) Makamların herkese açık olması amacıyla kapalı bir yetkililer grubunun oluşmasını engellemek ve (2) 'Kamuoyu'nun etki alanını alabildiğince genişletmek amacıyla yetkililerin otoritesinin mümkün olan en alt düzeye indirgemek." Bu iki önemli özelliğın sonucu olarak, demokrasi seçkinlerin ya da azınlığın yönetimini ortadan kaldırmaya çalışır.

Dolayısıyla da, bürokratikleşme sonucu ortaya çıkan bürokratik yapı, zamanla demokrasi ile çatışır. Bu sorun, aşağıda daha detaylı bir şekilde tartışılan devletin ikili yapısı çerçevesinde kendisini daha net göstermektedir. Aslında süreçte, yani demokrasinin gelişmesi ile güçlenen bürokrasi gittikçe sivil siyasetten daha fazla otonomi elde etti. Bu yapı içerisinde küçük bir bürokratik oligarşik grubun vesayeti gelişti. Sonuçta da iktidar alanını genişletip yetki gaspı yapan bu otonom klik seçilmişler ile çatıştı.

Devlet Üzerine Düşünceler ve Liberal Devletin Sorunu

Genel olarak devlet, otorite, egemenlik ve fiziki güç kullanmayı bünyesinde bulunduran yapıdır. Bu durumu daha iyi ifade edebilmek için modern devletin genel özelliklerine bakmamız lazım. Devletin egemenlik, kamusalılık, meşruluk, hükmetme ve coğrafi alan olmak üzere beş ana özelliğinden bahsedilebilir (Heywood, 2002). Coğrafi alandan kasıt, devlet belli bir toprak parçası kapsar. Egemenlik özelliği ise, bu toprak parçası üzerinde yaşayan her grup ve topluluğun üzerinde mutlak iktidar sahibi olmayı ifade eder. Kamusalılık özelliği de, devletin, sivil toplum hayatındaki bireylerin ihtiyaçlarını karşılayan aile gibi özel kurumlardan farklı olarak, birey sorunlarının ötesine geçerek toplumsal sorunları çözme iddiasıyla kolektif kararlar alma ve uygulama özelliği içerir. Meşruluk, devletin toplumun tamamı için iyiyi (ortak iyi) ve daimi çıkarları temsil etmeyi ifade eder. Hükmetme ise, devlet otoritesi güç kullanma iradesi ile toplumun yasalara uymasını ve ihlalinde cezalandırılmasını temsil eder.

Modern devlet nasıl olmalı ve neyi temsil eder? Sorusunun cevabı ideolojik görüşlere göre farklılık arz eden bir konudur. Her yaklaşım kendi penceresinden bakarak bu soruya cevap aramakta ve fikirler ileri sürmektedir. Bu bağlamda, ana çağdaş siyasi doktrinler, liberalizm, muhafazakârlık, sosyalizm ve faşizm, devleti kendi perspektiflerinden tartışmakta ve fikirler ileri sürmektedirler.

Liberal devleti, bir toplum sözleşmesi ile oluşmuş ve toplumda rekabet halindeki birey ve gruplar arasındaki tarafsız bir hakem gibi görürler. Bir hakem olarak siyasal iktidar, tüm otoritesini ve gücünü bireylerin toplum sözleşmesi temelinde rızasından alır. Diğer bir deyişle, hakeme bu rolü bireylerin hür iradesiyle vermesi gereklidir ve bu da ancak demokrasi, yani serbest ve açık seçimlerle olabilir. Bu görüşe göre devletin hakem rolünü düzgün yapabilmesi, zor kullanmayı suiistimal etmemesi ve çoğunluğun zorbalığının engellenmesi için sınırların çizilmesine yani anayasaya ihtiyaç vardır. Egemen bir güç olarak meşruiyetini bireylerin

rızasından alır; onların temel haklarına bir hanel getirirse meşruiyetini kaybeder.¹

Muhafazakârlar ise genellikle güçlü devletten yana olarak bilinirler. Muhafazakârlar için en önemli olan şey öteden beri var olan aile, din ve gelenek gibi kurumların korunmasıdır. Tüm bu kurumlar toplumu bir bütün olarak ayakta tutar. Toplumsal birlik ve bütünlük devletin birliği ve bütünlüğü ile iç içe geçmiştir. Devletin temel görevi bu toplumsal yapıyı ve düzeni korumaktır. Kaos, düzensizlik ve istikrarsızlık istenmeyen şeylerdir. Bu kurumların korunamamasından dolayı liberalizmin bireyciliğini ve sosyalizmin devrimsel değişim arayışlarını tehdit olarak görürler. Onlara göre, devletin rolü ve sınırını belirleyen aile, din ve gelenekler gibi ara kurumların ve gelenek ve örf-adetlerden çıkan değerlerin korunmasıdır (Bkz. Özipek, 2006, s. 87-88).

Sosyalistlerin genel anlamda devlete bakışı olumsuzdur. Onlara göre, tarih boyunca, devlet, egemen sınıfların çıkarlarını korumak için icat edilmiş bir aygıttır. Egemen sınıflar zamana göre değişiklik göstermektedir. Önce köle sahiplerinin, sonra feodal lordların ve daha sonra ise burjuvazinin çıkarlarını korumaktadır. Devletin yasa koyma ve zor kullanma tekeline sahip olması ise egemen sınıfların kurduğu sömürü ve eşitsiz düzeninin korunması içindir. Lenin'e göre, devlet, bazı sınıfların baskı altına alınması için organize edilen bir güç ve şiddet oluşumudur (Lenin, 1988, s. 163-64). Faşizm ise devleti kutsayan bir siyasi ideolojidir. Faşistlere göre her şey devlet içindir ve devletin dışında kalan hiçbir şey yoktur (Wilford, 1994). Nazi Almanya'sında ve Mussolini İtalya'sında uygulamalarını gördüğümüz faşist devlette, her şey devlet içindir. Birey hakları ve özgürlükler devlete feda edilmiş, devlet neredeyse bir din haline getirilmiştir.

Burada, ideolojilerin devlete bakış açıları kısaca özetlendikten sonra, modern liberal demokratik devlete ve dolayısıyla liberal demokratik devletin özü olan demokratik hukuk devletinin anlamına ve demokratik hukuk devleti tartışmalarına değinmek gerekmektedir. Hukuk devleti kuramı, hukukun ve devletin meşruluğu tartışmalarına dayanır. Bu bağlamda, Weber (1968) devletin otoritesini ve güç kullanma özelliğini

¹ *Liberal devletin işleyişi ve yapısı ile ilgili ilk değerlendirme ve kavramsallaştırma yapan bkz. John Locke (2012: 85-106).*

‘akılcı-hukuki’ temelde meşrulaştırmaktadır. Weber’in devleti ‘akılcı-hukuki’ temelde meşrulaştırılan modeline göre, modern devleti diğer tahakküm şekillerinden ayıran en önemli özelliği, güç kullanmayı ağırlıklı olarak ‘akılcı’ temelde meşrulaştırıyor olmasıdır.

Weber (1968)’e göre bir otoriteye rasyonel, karizmatik veya geleneksel meşruluk zemininde itaat edilebilir. Rasyonel zemindeki meşruluğu diğerlerinden ayıran özellik, konulmuş kuralların yasalarla belirlenmiş olması ve bu kurallara dayanarak emir verenlerin yetkilerini bu yasalardan almış olmalarıdır. Dolayısıyla, modern devlet büyük ölçüde, meşruiyetini yasalarla belirlenmiş kurallara göre güç kullanmasından veya tahakküm etmesinden almaktadır. Modern devlette otoritenin akılcı-hukuki çerçevede meşrulaştırılması hukuk devletinin ilkelerini ortaya çıkarmıştır.

Modern devlet şiddet kullanma tekeline sahiptir ve şiddeti nasıl kullanacağını akılcı hukuk düzeniyle meşrulaştırır. Weber (1968)’e göre hukuk düzeninde, emirlere itaat edilmesi kişilere itaat değil hukuksal olarak oluşturulmuş kurumlara, yani hukuk düzenine itaattir. Weber rasyonelliğe dayanan bu otoriteyi ‘hukuksal otorite’ olarak tanımlamaktadır. Weber devleti, meşru fiziksel gücü kendi düzenine zorlamakta kullanma tekeline sahip, yönetimin personeli ile zorlayıcı siyasal örgüt olarak tanımlar (Sabuktay, 2010). Yasama ile değiştirilebilen yönetim ve hukuk düzenine sahip olan modern devlet, sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde hüküm sürmektedir. Weber’in modern devletinde, bürokrasi, yani örgütün personeli, fiziksel zorlayıcı gücü belli kurallar çerçevesinde kullanabilir. Modern devlette, bireysel güç kullanımına izin verilmez. Devlet tarafından kurallarla belirlenmiş, yetki verilen görevli, ancak devlet adına faaliyet yürütebilir ve zor kullanabilir (Weber, 1968). Ancak Weber’in tanımladığı rasyonel-hukuki temelde işleyen devlet mekanizması 20. yüzyılda Batı’da liberal demokrasinin kök salması ve yerleşmesi ile birlikte ‘demokratik devlet’ biçimine dönüşmüştür. Evrensel olarak tanımlanmış liberal değerler ve ilkeler etrafında şekillenmiş olan demokratik devlet deyince şeffaf bir siyasal sistem, serbest seçimlerin olması, hukuk düzeni içinde işleyen yasal süreçlerin varlığı ilk olarak akla gelmektedir (Tunander, 2007). Hukuk devleti temel özelliğidir. Hukuk devletinde devlet faaliyetlerinde hukukun egemen olması, devlet faaliyetlerinin bütününe önceden belirlenmiş ve ilan edilmiş, genel eşitlikçi

ve geriye gitmeyen kurallar sınırları içinde yürütülmesi ilkesidir (Yayla, 2003). Özetle, hukuk devleti demek, devletin iktidar alanının hukukla sınırlandırılmasıdır.

Bunlara rağmen liberal demokratik devlet ile ilgili en önemli tartışma “çift devletin gizlenmiş varlığı” çerçevesinde ikili bir yapısının olduğu ile ilgilidir; bir yanda yasal, şeffaf ve kamuya açık bir tarafı, diğer yanda ise kapalı, gayri-yasal, irrasyonel bir tarafının olduğudur (Wilson, 2012, s. 1). Bu nedenle modern liberal devletin ikili yapısının açıklanıp tartışılması bu çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturmak için önemlidir.

‘Derin Devlet’ ‘İşgal Edilmiş Devlete’ Karşı Modern Devletin İkili Yapısı

Modern liberal devletin ikili yapısı ile ilgili genel tespit, Carl Schmitt’in en önemli siyasal sorun olarak gördüğü liberal devletin ‘meşruiyeti’ ile ‘yasallığı’ arasındaki ayrım olarak belirir. Ona göre, meşruiyet ve yasallık aynı değildir ve birbirine zıt iki durumu ifade eder (Strong, 2007, s. xv). Bununla ilgili yapısal neden ise, yukarıda değinilen, modern liberal devletin gizlenmiş birbirine zıt ikili yapısının varlığıdır. Burada birincisi demokratik mekanizmalar ve yapıların hukuk devleti ilkesi çerçevesinde işleyişini ifade ederken diğeri ise kanunların kullanılması suretiyle bu işleyişin meşru otoritenin kontrolünün dışında ya da vatandaşların iradesini yok sayacak şekilde bir zümrenin lehine bozulmasıdır.

Weber’e (2012) göre modern devlet hem resmi hem de gayri-resmi hâkimiyet araçlarını kullanır. Devlet siyasal kontrolünü, Weber’in belirttiği, resmi ve gayri-resmi kurumlarını, yani bu ikili yapıyı etkin bir şekilde kullanarak sağlar. İşte bu çiftli hâkimiyet anlayışı ki, günümüzde derin ya da paralel devlet anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Demokrasinin yayılması ya da devletin demokratik bir devlete dönüşümüyle birlikte bu iki yapı arasında gerilim ve sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun ana sebebi; demokratik bir devlet yapısı içerisinde resmi kurumlarının tamamının ve yaptıklarının vatandaşlara hesap verebilirlik çerçevesinde düzenlenmesinin gereğidir.

Gutmann ve Thompson (1996, s. 121-123), bu gerilimi, devlet gizliliğini derin (vatandaşlardan tamamen gizlenmiş olan) ve yüzeysel (vatandaşlar bilginin bir parçasını biliyor ama bilgi nedir bilmiyor) olarak ayırarak

demokratik teori açısından cevaplamak suretiyle açıklıyorlar. Onlara göre, yüzeysel gizliliğin en önemli özelliği vatandaşların karar alıcılara meydan okuma fırsatı vermesi ve kaldırılmasını istemesidir. Ne var ki, derin gizlilik ise vatandaşları tamamen gizliliği sağlayanların inisiyatifine bırakmakta ve bilgilerin kamusal gözetimi ve denetimi için engel oluşturmaktadır. Bu durum hem hesap verebilirlik hem de siyasal katılım ihtimallerini sınırlamaktadır. Dolayısıyla önemli bir demokratik soruna yol açmaktadır çünkü düşünme-danışma ve uzlaşma gibi değerleri ortadan kaldırarak vatandaşın anlamlı gözetim yapma kabiliyetine zarar vermektedir.

Demokratik bir devlette tüm gayri-resmi kurumlar büyük ölçüde resmi demokratik kurumlar ile paralel çalışır ve denetim ve gözetim altındadır. Yarı-resmi devlette ise çift başlı hâkimiyet derin devletin varlığına işaret eder ve böyle bir yapıdaki demokrasi ise tamamlanmamış, yarım bir “vesayetçi demokrasidir” (Söyler, 2013, s. 310). Aslında bu otoriter rejimler ile yerleşmiş demokrasiler arasında gri alana tekabül etmektedir.

Devlet sistematığının işleyişi anlamında bu ikili yapı ilk defa Ernst Fraenkel’in Nazi Almanyası’nın hukuk düzenini, adalet sistemi ve yönetimini anlattığı 1941 yılında basılan kitabında ele alınmıştır (Fraenkel, 1941). ‘Çift devlet’ olarak adlandırılan bu yapıda şu iki devlet mekanizması işlemektedir: bir yanda mahkemelerin kararları ve idari birimlerin faaliyetleri ile ifade edilen yasal düzeni koruyan “normatif devlet” (*Normenstaat*); diğer yanda ise, parti tarafından idare edilen Nazizm karşıtı herkese yasal yaptırımlar ve vahşice şiddet uygulayan, hukuki sistemin dışında veya üzerinde olan paralel “imtiyazlı devlet” (*Machstaat*). Morgenthau (1955) bu çift devlet kavramı ile Amerika Birleşik Devletleri ABD devlet mekanizmasını analiz etmiş ve bir yanda hukuki sisteme göre işleyen demokratik devlet yapısı varken diğer yandan da bu yapıyı gözetim altında tutup kontrol eden paralel, gizlenmiş bir güvenlik yapısının var olduğunu belirtmiştir. İkincisi özellikle ‘acil’ durumlarda ortaya çıkmakta ve ‘güvenlik’ gerekçesiyle gerekirse demokratik siyaseti bile sınırlandırarak müdahale etmektedir.

Ama ABD’de bunun seçilmiş siyasi liderlerin bilgisi ve hatta (belirli düzeyde de olsa) kontrolleri dışında yapıldığını iddia etmek güçtür. Scmithyan çerçevede ele aldığımızda acil durumda durumu tanımlayıp kararı verenler muktedir/iktidar olduğuna göre burada da olayları

tanımlayıp karar verenler 'bürokratlar' ya da 'zenginler' diyemeyiz, aksine seçilmiş liderler olabilir.

Daha sonra Scott (2008, s. 238), Morgenthau gibi, yine ABD devlet mekanizmasının işleyişinden yola çıkarak 'çift devleti' şöyle tanımlamaktadır:

"Bir kamusal devlet ile bir yukardan aşağıya derin devletin ayrıştırılabildiği bir devlettir. Derin devlet, askeriye ve istihbarat birimlerince organize edilen ve organize suç ile bağları olan, bir sahte bayrak² şiddeti ile ortaya çıkar. Birçok devlet farklı boyutlarda da olsa bu ikiliği gösterir. Amerika'da devletin ikili yapısı II. Dünya Savaşı'dan beri çok somut biçimde vardır."

Siyasal bir sistem içerisinde işleyen iki yapı olarak 'çift devlet' aslında, Scott'ın belirttiği gibi, "derin bir siyasal sistem" ile eşittir; bu sistemde "çarpıtılmış gizlilik ve hukuk-dışılık derin siyasal sistem çalışmalarının parçasıdır" (Scott, 1993, s. vi-xii). Bu çarpıtılmış gizlilik ve hukuk-dışılık kavramları modern devletin faaliyetlerini bir kısmını, yan, informal ve örtük kısmını anlatır. Bunlar kamuoyunun bilmediği, denetlenemeyen ve büyük bir gizlilik içinde yürütülen faaliyetlerdir.

Devletin ikili yapısı ile ilgili Tunander'in ABD ve İsveç örneklerinden yola çıkarak yaptığı kavramsallaştırma ve işin uluslararası ilişkiler boyutunu da katarak yaptığı açıklama kayda değerdir. Tunander (2009) bu durumu 'demokratik devlet' ve 'güvenlik devleti' ayrışması ile açıklıyor; demokratik devlet şeffaflık, yasal prosedürler ve serbest seçimler ile tanımlanırken güvenlik devleti ise gizlilik ve askeri hiyerarşi ile tanımlanmaktadır. Tunander (2009, s. 68) şöyle yazmaktadır:

"Kamusal hayat büyük ölçüde "güvenleştirildi" ve Başkan ve yakın çalışma arkadaşları sivil konular yerine Terör ile Savaşa odaklandılar... Liberal siyasal bilim "derin devlet" ideolojisine dönüşmüştü, çünkü "derin devletin" (güvenlik devleti) en önemli delil dikkate alınmayan bir fantezi ya da komplo teorisi olduğudur. Bu nedenle siyaset bilimi hukuk teorisinde liberalizm ile ilgili problem kamusal hayatı, siyasal özgürlükleri ve insan haklarını savunma tutkusunu değil, bu özgürlükler ve haklar ile Batı siyasal sistemini savunma tutkusudur."

Bu yaklaşım, uluslararası sistem açısından, sadece Batı dışı değil İsveç örneğinde olduğu gibi Batılı demokratik ülkelere de reva görülen bir

² 'Sahte bayrak' istihbarat ya da gizli örgütlerin halkı kışkırtma, yönlendirme amaçlı kendi yaptıkları bazı olayları hedefteki kişiler yürütüyor gibi göstererek kamuoyunu aldatmak için planlayıp uyguladıkları gizli operasyonlardır.

muamele olmuştur. İsveç'in güvenlik ve hariciye bürokrasinin Kuzey Atlantik Asamblesi (NATO) çerçevesindeki otonom hali, özellikle 1970'li ve 1980'li yıllarda, İsveç siyasetini derinden şekillendirmiştir (Tunander, 2012, s. 186-91). İsveç bürokratik eliti ABD güvenlik devleti ile birlikte İsveç'in güvenlik ve siyasal politikalarını şekillendirmiştir. ABD istihbarat ve güvenlik güçleri Grossraum'un (büyük siyasal alan, ABD) güvenliğini garantilemek için daima mahalli devletlerin (Batı blokundaki) içinde bulunmuştur. Gerekğinde ABD güvenlik hiyerarşisi bir acil durum gücü Schmitt'in dediği mukteditar, çıktığında müdahale eder (Tunander, 2012, s. 186). Son tahlilde mukteditar/hâkim olan İsveç politikasında değişiklik talep eden ABD güdümündeki güvenlik devletidir. Schmittçi *Reich* (üst otorite) ulus-devlete göre önceliği vardır; ve bir bölünmüş/çift devlet yapısı içerisinde, güvenlik devleti normal demokratik devlete karşı öncelik sahibidir. Yani, "Siyasal İsveç ile ABD güdümündeki Askeri İsveç arasında zıtlık kabul edilemezdi. Carl Schmitt, son tahlilde mukteditar/hâkim çift olamayacağını belirtir. Çift devlet gerçekte çift durumu gösterir ama son tahlilde demokratik devlet değil güvenlik devleti müdahale edip politikayı belirler. Batı dünyasında ABD güvenlik devleti ve devletlerin içindeki onun unsurları son sözü söyler" (Tunander, 2012, s. 192). Bu analizi Tunander Schmitt'ten yaptığı şu alıntı ile bitiriyor: "Hâkim/mukteditar o kişi ki, istisnaya karar verir."

Devletin İkili Yapısı ve Gizlilik

Genel olarak 'derin devlet' sözcüğü ile nitelenen örtülü faaliyetlerde en belirgin özellik gizliliğidir. Dolayısıyla, öncelikli olarak gizlilik kavramının devlet yönetimi açısından açıklanmaya ihtiyacı vardır. Devlet faaliyetleri söz konusu edildiğinde gizlilik, ya da devlet sırrı kavramının öncelikle açıklanması 'derin devlet' kavramını açıklama açısından hayati önem taşımaktadır. Devlet sırrı kavramından bahsedilirken genellikle söz konusu edilen milli güvenlik konuları gündeme gelmektedir (Pozen, 2010, s. 275). Genellikle, devletler anti demokratik uygulamaları milli güvenliği bahane ederek yürürlüğe koyarlar. Çünkü bu gerekçe kamuoyunda meşru kabul edilebilecek tek gerekçedir. Eğer ülkede, milli güvenlikte bir

zafiyet oluşacak olursa, bu en azından can kaybına yol açabilecek bir durumdur ve genellikle her vatandaş güvenliği özgürlüğe feda etmeyi kabullenmek durumunda kalmaktadır.

Devletlerin anti-demokratik uygulamalarından bahsederken, söz konusu edilen üstü örtülü faaliyetler, vatandaşların bilgi ve denetiminden uzak faaliyetlerdir. Türkiye bu uygulamanın örnekleriyle dolu bir laboratuvar gibidir. Sadece Türkiye değil hemen, bütün devletler bu tür uygulamaları aynı gerekçelerle yapmaktadırlar. Özellikle 11 Eylül Saldırısından sonra ABD'nin ulusal güvenliği gerekçe göstererek pek çok anti-demokratik uygulamalar yaptığı gözlemlenmektedir.

Devlet sırrı dediğimiz kavram milli güvenlik söz konusu olduğunda gündeme gelen bir olgudur (Tunander, 2009). Milli güvenlik alanında yapılan uygulamalar vatandaşın bilgisinden uzak tutulur. Bu gizliliğin gerekçesi ise, milli çıkarlara zarar gelmesi ihtimali ve mili güvenlik politikalarının hedefine ulaşmada zafiyet göstermesi ihtimalidir. Dolayısıyla, gizlilik içinde yürütülen milli güvenlik politikaları ve bu politikaların yapılıp uygulandığı alanlar ve kurumlar, 'derin devlet'in başlıca faaliyet gösterdiği alanlar ve kurumlar olmaktadır (Weaver, 1995).

Kim Lane Scheppelle (1988, s. 21-22) gizlilik kavramını genel olarak "yüzeysel gizlilik" ve "derin gizlilik" olarak iki kategoride ele alınır. Yüzeysel ve derin gizlilik kavramlarını birbirinden ayıran öge ise, gizliliğin derecesidir. Gizlilik ile ilgili iki tarafın varlığından söz edilebilir. Taraflardan biri sır saklayan, diğeri ise hedeftir. Gizli birtakım işler yapan ya da yapanlar, sır saklayan taraf, hakkında gizli işler yapılan ise hedeftir.³

İlk olarak 'yüzeysel gizlilik' kavramı açıklanacak olursa, kavramın anlaşılır olması için somut örneklerle açıklanması uygun olacaktır. Varsayalım bir iş yerinde bir çalışan hakkında bir karar vermek için bir gurup idareci gizli toplantı yapmış olsun. Bu örnekte toplantıyı yapan idareciler sır saklayan taraf, hakkında karar verilecek olan personel ise hedeftir. Daha sonradan, hakkında karar verilecek olan personel bu toplantıdan haberdar olmuştur ve kısmen gizlenen faaliyet hakkında bilgiye sahiptir. İşte bu örnekteki gizlilik yüzeysel gizliliktir ve hedefin kendi hakkında

³ Aslında bu noktada vurgulanması gereken; hedefin gizlenen sır hakkındaki bilgi derecesi, gizliliğin derecesini belirler (Pozen, 2010).

gizli bir toplantı yapıldığından bilgisi olmasına rağmen toplantıda konuşulanlar hakkında bilgisi yoktur (Pozen, 2010, s. 262).

Diğer gizlilik kategorisi 'derin gizlilik' kavramını açıklarken ilk gizlilik kavramında bahsedilen örnekle devam edelim. Taraflardan sır saklayan taraf olan idareciler ve hakkında gizli toplantı yapılarak karar verilen personeli ele alalım. Sır saklayan tarafın durumunda bir değişiklik olmazken, diğer taraf olan hedefin durumunda "yüzeysel gizlilik" kavramına göre farklılık olacaktır (Pozen, 2010, s. 262). Burada hakkında gizli toplantı yapılan personelin bu toplantıdan ve toplantıda konuşulandan hiçbir zaman haberi olmayacaktır.

Pozen'a göre, gizliliği yüzeysel ve derin gizlilik olarak iki kategoriye ayıran Scheppele ve takipçilerinin konuya getirdikleri tanımlama devlet gizliliği söz konusu olduğunda yetersiz kalmaktadır. Devlet gizliliğinde sadece iki taraf yoktur. Bir yandan taraflardan biri olan devlet ele alındığında, devlet mekanizması pek çok kurum ve aktörden oluşmaktadır ve bunlar arasındaki karmaşık iletişim etkileşim söz konusudur. Diğer taraftan, demokratik ülkeler söz konusu olduğunda bütün vatandaşların bilgi sahibi olma hakkı vardır. Dolayısıyla, sır saklayan taraf pek çok kurum ve aktörden oluşmaktadır. Aynı şekilde, hedef olan tarafta da bütün vatandaşlar olacağından dolayı, bu kadar çetrefilli ilişkiler arasında gizliliği 'yüzeysel' ve 'derin gizlilik' olarak kategoriye ayırmak imkânsız hale gelmektedir.

'İşgal Edilmiş Devlet'

'Derin devlet' ile ilgili tartışmaları vesayet altındaki demokrasiler ve özellikle de Türkiye özelinde değerlendirdiğimizde yeni bir kavramsallaştırmaya ihtiyaç olduğu açıktır. Bu makalede halkın iktidarının yetki gaspı yapılarak ele geçirilmesine, özellikle Türkiye özelindeki durum devlet alanın işgali olarak ele alınmaktadır.

İşgal edilmiş bir devleti, Wilson'ın kullandığı, "kriminal/suçlu egemenlik" kavramı ile açıklayabiliriz. Bu kavram, iktidarlar gibi davranan suçluların ya da sistematik bir şekilde suçlular gibi davranan iktidar sahiplerinin varlığına işaret eder. Kriminal egemenlikte şu belirtiler vardır: i) "hukuk ve suç arasında yinelenen bir ilişki vardır, ii) kamu devleti ve sivil toplum arasındaki ayırım ortadan kalkar, iii) devletüstü, devlet ve

devletaltı varlıklar kaotik bir şekilde çoğalır, iv) ‘kamu yararı’ ‘özel aktörler’ tarafından belirlenir” (Wilson, 2012, s. 25). Şayet kamusal ile özel, siyasa ile mülkiyetin sınırları belirsizleşirse, devletin hem akılcılığı hem de meşruiyeti çöker; böylece egemenliğin kaynağı suç olabilir (Wilson, 2012, s. 25).

Bu tarz egemenlik ağırlıklı olarak tam yerleşmemiş demokratik yapılarda ortaya çıkar. Söyler, bu yapıya “derin devlet” der ve şöyle tanımlar: “Derin devlet, bir demokratik rejimde onun yetersizliklerini kullanmak suretiyle iş gören devletin otoriter, suçlu ve yozlaşmış taraflarını ifade eder. Aynı zamanda derin devlet, meşruiyetini darbe tehdidi altındaki rejim, askeri darbeleri tahrik etme ve resmi güvenlik unsurlarının sınırları dâhilinde organize suç ve faili meçhul cinayetlerden almaktadır. Uygulayıcıları, kitlesel kıyımlardan ve cinayetlerden, faili meçhul infazlara ve adam kaçırmalara kadar geniş çaplı insan hakları ihlallerinden sorumlu tutulmaktadır” (Söyler, 2015, s. 1).

Demokrasinin tam yerleşmediği ‘vesayet’ ya da ‘arızalı’ demokratik rejimlerde bu ikili yapı görülür ve gerçekte de muktadirler seçilmiş siyasilerden ziyade perde gerisinden ya da kimi zaman açıktan (dolaylı darbeler yoluyla) ülkenin temel meseleleri ile ilgili kararlar alıp uygulayan bürokratlar ve sivil uzantıları olmaktadır. Bu, otoriter bürokratik rejimden demokratik rejime geçen ülkelerde kendini daha fazla hissettirir. Bu tarz “arızalı demokrasilerde” devletin zor kullanabilen unsurları otonom hale gelir ve demokratik olmayan gayri-resmi kurallar ortaya çıkıp resmi kurallara dönüşür (Söyler, 2013, s. 310). Türkiye, ülkenin selameti ve işleyişi ile ilgili temel konularda seçilmişlerden ziyade bürokratların yıllarca söz sahibi olması hasebiyle “vesayetçi demokrasi”ye güzel bir örnek oluşturur. Bu demokrasi biçimi, Söyler’in güzel ifadesi ile, “askeriye gibi seçilmemiş ve hesap verme zorunluluğu olmayan güç gruplarının sık sık seçilmiş sivillerin iktidarını kısıtladıkları çok özel bir arızalı demokrasidir.” (Söyler, 2013, s. 310). Devletin içerisinde illegal/informal yapılar olarak beliren derin devlet yapıları sadece vesayetçi demokrasiler ile sınırlandırılmaz (Söyler, 2013, s. 311). Yerleşmiş demokrasiler olarak kabul edilen İtalya ve İsveç’te de özellikle güvenlik bürokrasisinin otonom olduğu “derin siyasal yapılardan” bahsedebilir (Tunander, 2012).

Demokratikleşen ve gelişen Batı dışı toplumlarda derin devlet yapısının ana omurgasını genelde ordu oluşturur. Ordu gücünü sadece

devlet alanını kontrol altında tutamaktan almaz. Aynı zamanda sivil, ekonomik ve sanayi alanlarına da uzanır ve o alanlarda çıkar ilişkileri oluşturur (Bkz. Söyler, 2013, s. 311). Türkiye’de, ordu kendisine hem devlet içinde hem de toplumda otonom alanlar oluşturarak yıllarca bu duruma güzel bir örnek oluşturmuştur.

Devlet içerisinde derin yapılanma “gayri-resmi kurumların” ve ilişkilerin varlığına yol açar ve resmi kurumları ve ilişkileri kontrol eder. Lauth’a göre, gayri-resmi kurumları şunlar oluşturur: klientalist ve otokratik klikler, mafya, klientalist partiler (Lauth, 2000, s. 28). Bu yapılar, özellikle mafya ve mafya-tarzı ilişkileri yoluyla rüşvet gibi maddi değişim; nüfuzu artırmak için darbe, gerilla savaşı, ayaklanma ve örgütlü suçlar gibi şiddet içeren eylemler yapma; sivil itaatsizlik gibi sivil direnişler düzenleme; yürüyen hukuki süreçleri amaçları için kullanmaktır (Lauth, 2000, s. 29-43). Bu mekanizmalar ve yolların kullanılması ile küçük bürokratik ve sivil oligarşik grubun sivil siyaset üzerinde vesayeti devam ettirilir. Özellikle toplumda düzensizlik ve istikrarsızlık çıkarıp siyaseti ve toplumu güvenlik bürokrasisine mahkûm bırakma en fazla başvurulan yollardan birisidir. Bu istikrarsızlık çıkarmada ve toplumun geneli üzerinde korku yaymada toplumda var olan din, mezhep ve etnik farklılıkların oluşturduğu fay hatları sürekli kaşınır ve kıskırtılır. Bu farklılıklar temelinde, vesayet odaklarının siyasal ve toplumsal kontrolü sağlayabilmek için, temel etki aracı olarak şiddet artırılmıştır.

Bu makale 1978 ve 1980 olayları ile 1993 olaylarını, Türkiye’de küçük bir bürokratik ve sivil oligarşik grubun (otokratik klik)⁴ vesayetini sürdürmesi için özellikle mezhep farklılığı kaşınır ve o çerçevede şiddet oluşturma çabaları olarak değerlendirmektedir. Nihai hedef bu grubun hâkimiyetini tahkim etmesine yardımcı olmak ve tahkimi daha da sağlamlaştıracak 1980 ve 28 Şubat darbelerine uygun zemin oluşturmak olarak belirir.

Kısaca, vesayetçi gruplar genel olarak darbe tehdidi, devlet ve toplum içerisindeki otonom alanlar, parti ve seçim sistemlerindeki bozulma gibi yollarla varlığını sürdürür. Bu, aslında “kötü kurumsallaşma” örneğidir

⁴ Bir otokratik klik, devlet içerisindeki hiyerarşik ilişki ağlarını kullanarak doğrudan siyasal etki uygulayabilen bir grubu gösterir (Lauth, 2000, s. 29). Otokratik klikler “yarı-resmi suçlu kurumlardır çünkü resmi operasyonel konularına rağmen resmi tanınmaları yoktur. Yarı-resmîyet cezasız kalmalarını sağlar” (Söyler, 2013, s. 312).

(Valenzuela, 1990, s. 8, 14). Demokrasinin yerleşmesi potansiyel olarak istikrarsızlaştırıcı unsurların var olup olmaması durumuna göre risk altında olabilir. Kötü kurumsallaşma unsurları sınırlı demokrasi anlamına gelmektedir (Valenzuela,1990, s. 8). Otonom alanların varlığı yüksek düzeyde zararlı kurumsallaşma ordunun yargı, siyaset, seçimleri doğrudan etkilemesini mümkün kıldı. Bu anlamda askerin otonomisi çok yüksek olduğu zaman anayasal kurumları kontrol eder hale gelir: “Veto güçleri, Milli Güvenlik Kurulu gibi, yasama ve yürütmenin alanlarına girer. Bununla birlikte, ordu askeri mahkemeler yoluyla yargının içine nüfuz eder. Hatta yüksek yargıya da nüfuz edip askeri güçlerini ve çıkarlarını kararları ile korur” (Söyler, 2013, s. 313).

Devlet içerisindeki derin yapılar, yukarda da değinildiği gibi, varlığını toplum üzerinde özellikle korku yoluyla yarattığı etki ile devam ettirir. Bu, özellikle toplumda var olan farklılıklar üzerinde oluşturulan şiddet, çatışma durumu ile yaratılan ‘kontrollü kaos’ halidir. Söyler (2013, s. 313)’in ifadesi ile:

“Derin devlet, örgütlü suç ve düşük yoğunluklu savaş ile sıkı ilişkiye sahiptir. İnfazlar burada otokratik klikler tarafından kullanılan bir etki biçimi olarak eklenebilir... Suikastlar, faili meçhul cinayetler, kaybolmalar ve kitlesel kıyımlar gibi kanundışı öldürmeler yoluyla siyasal ortamı kullanıp yönlendirirler. Düşük yoğunluklu savaş silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, kumar ve para aklama gibi illegal işlerden gelir elde edebilecekleri uygun ortam sağlar. Bununla birlikte silahlı çatışma ortamı derin devletin ortaya çıkması için gerekli bir şart değil ama kendisini göstermesi için uygun bir ortamdır.”

Vesayetçi gruplar bu yollarla genel anlamda siyasal kontrollerini devam ettirirler ama kontrolde bir zafiyet oluşur ise doğrudan darbe yapılır. Vesayetçi otokratik klikler siyaset ve toplum üzerindeki iktidarlarını sağladıkları etki ile sürdürürler. Bu etkiyi sağlamada medya ve ekonomik güçler belirleyici olur. Türkiye örneğinde, 1958-60, 1969-71, 1978-1980 ve 1993-97, 2007 öncesi ve en son olarak 15 Temmuz öncesi 2012-2014 arası olaylarının toplum üzerindeki etkisini daha da sağlamlaştırmak için basın çok etkin bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle basın kuruluşları ve patronlar vesayetçi bürokratik kliğin sivil uzantıları gibi hareket etmişlerdir.

Sonuç

Literatürde genel kabul gören yaklaşıma göre, modern devlet mekanizmasında ikili bir yapı ve bu yapı içerisinde de birçok demokratik ülkede olduğu gibi temel belirleyici olanın da küçük bir bürokratik-sivil kliğin kontrolünde olan yapı olduğudur. Bu grup meşruiyetini demokratik değerlerden ziyade güvenlik, devletin ali çıkarları, genel yarar gibi içeriğini kendilerinin tanımladıkları kavramlar ile sağlamaya çalışır. Ne var ki, tüm güç güvenlik kuvvetleri ve paraya dayanan 'zor' kullanmadan gelir.

Bu noktada kritik olan konu, Schmittyan bir bakış açısıyla bakarsak, karar alıcıların otorite ve meşruiyet anlamında bir yere dayanması gerektiğidir. Bu dayanılan yerin hükmettikleri halk olmadığı açıktır. Bu anlamda yukarda değinilen Tunander'ın analizi bize yol gösterici olabilir. O, İsveç, İtalya ve Türkiye örneklerinden yola çıkarak, güvenlik konuları anlamında bu ülkelerin güvenlik ve diğer bürokratik birimlerini kullanılmak suretiyle düşman tanımlama ve istisnaya karar vermenin NATO bağlamında ABD tarafından yapıldığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla, Tunander, gerçek mukteditin/iktidarın orası olduğunu söyler.

Bu bakış açısı, Türkiye'de devlet içerisinde gizli yapılanmayı anlamamıza yardımcı olabilir. Türkiye'de yıllarca halkın iradesini ortaya koyup ama karar alıcı olarak belirmediği için egemen/iktidar olmadığı ve devlet içerisinde seçilmiş sivil iradenin kontrolü dışındaki her türlü bürokratik yapılanmanın ise başka mahfillerin/karar alıcıların iradesini yansıttığı söylenebilir. Dolayısıyla, ortaya çıkan bürokratik vesayet durumunun aslında 'bir işgal girişimi' olduğu ileri sürülmektedir.

Ağırlıklı olarak kendilerini devletin sahibi gören bürokratların oluşturduğu bir otokratik kliğin anayasal ve yasal çerçevedeki yetkilerini aslında kendi çıkarları ya da başka mahfillerin çıkarları için gizlilik zırhına da sarılar gayri-hukuki bir şekilde kötüye kullanmaları hali 'derin devlet', 'çift devlet', 'güvenlik devleti', 'paralel devlet' gibi kavramlar ile anlatılmıştır. Tüm bu kavramlarda aslında bir olumlama durumu söz konusudur. Bu olumlama Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğünde çok net bir şekilde görülmektedir: 'Derin devlet' Sözlük'te, "devletin çıkarlarını gözetip kolladığı öne sürülen, göz önünde olmayan örtülü güç" olarak tanımlanıyor. Bu örtülü güç devletin bekası için gerekli ve ali çıkarlarının bekçisi gibi olumlu bir şekilde anlatılmaktadır. Bu yapıda kendilerini devletin sahibi zanneden maaşlı memurlar devletin bekası ve güvenliğine vurgu yaparak gasp ettikleri iktidarlarını meşrulaştırmaya çalışmışlardır.

Aslında tüm bu kavramsallaştırmalar demokratik güçlerin kontrolü dışında devletin başka halleri olması normalmiş algısı oluşturabilmektedir. Ortaya çıkan durumun kamu yararı ve bireylerin temel hakları açısından zararlı, yıkıcı ve zorbaca olacağının vurgulanmasına ihtiyaç var. İşte bu nedenle; eşkıya yöntemleri ile hukukun kendilerine verdiği sınırların dışına çıkıp sivillerin alanını daraltan ya da onları tamamen dışlayan bir yetki gaspı söz konusudur. Bunu çoğunluğunu bürokratların oluşturduğu bir oligarşik klik yapmaktadır. Yapılan şey, *devlet alanının işgalinden* başka bir şey değildir. Böyle bir devlet durumunu ifade edecek kavram ancak *işgal edilmiş devlet* olmalıdır.

Hâkim bürokratik-sivil klik bu işgali sürdürmek için devlet mekanizmalarını kullanmak suretiyle siyaset ve toplum üzerindeki kontrollerini sürdürürler. Gayri-hukuki yolar ile toplumda var olan farklılıkları kaşımak suretiyle toplumsal huzursuzluk ve kaos ortamı yaratarak kendi konumlarını meşrulaştırmaktadır. Ve rahatlıkla siyasete ve topluma müdahale edebilmektedir. Sahte bayrak operasyonları ve psikolojik harp teknikleri ile bunu gerçekleştirmekteler. Çoğu zaman da doğrudan siyaset üzerindeki vesayeti tahkim etmek için darbelere bu bahsedilen yollarla zemin hazırlanmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

The Occupied State: A Conceptual View on the Dual Structure of the Modern State

*

Aysel Özdemir Çolak

Bülent Ecevit Üniversitesi

When we look at the discussions on the functioning of the democracy and democratization, one of the most debated issues is the dual structure of the state, which creates some problems for the democratic system. Despite the fact that it is valid for all democracies, it is felt even more deeper in democratized countries. For this reason, analysis and explanation of the nature of the dual state is important to understand the contemporary democratic regime. In terms of the consolidation of democracy, we need to take into account the international, as well as the national, actors in examining this problematic situation. With a long history of strong state tradition coupled with the process of authoritarian modernization from above, Turkey has experienced the practice of this dual structure, which appears to be the main obstacle for the consolidation of democracy.

Dual structure of the state, as one of the most problematic areas of Turkish democratization, is expressed with the concept of 'deep state' (*derin devlet*). In the literature, it is expressed under many different names. The first use of the dual nature of the modern state is Fraenkel (1941)'s concept of "dual state" to describe the state structure of Nazi Germany. Others are "security state" vs "normal state", "deep politics" or "deep political system", "security state", "deep secrecy", "deep state", "parallel state", and so on. All these usages mean that it is the secret activities of the state supposed to pay attention to, or to claim, to move beyond the law. With these activities, a group within the state, a bureaucratic clique, - either on their behalf or in the name of another state or a particular clique in the society- goes out of routine legal activity. These are either exempted from the existing laws of

the state's statutory institutions or made by non-legal institutions or persons. The most important problem here is the issue of legitimacy. The institutions or persons who perform these activities emphasize that their activities are legitimate because these activities need to be carried out for the sake of the state. They even go further and argue that the existence of the 'deep state' is important to shows the strength of state. But what actually happens is that the authorities and responsibilities that must be used by a legitimate civil authority within a democratic state system are used by bureaucrats and their civilian extensions.

As a fundamental feature of the modern state, the concept of sovereignty is based on political unity, which means an indivisible whole. Here sovereignty in the sense of international relations makes the state as an active subject. As a sovereign subject and the sole legitimate authority, the democratic state does not accept the dualities and differences in the functioning and sharing of power. In this sense, heterogeneous structure leads to disorder. In this Schmittian sense, the modern state is designated as the sole sovereign political authority over the territories it governs and also as a political system containing unity within it. To put it more precisely, according to Schmitt, the capacity of the people to define and name the enemy lies at the heart of its political existence. If this capacity does not exist or the enemy cannot be defined, then it can no longer be a free people and it melts in a new political system. If the bureaucrats within the state and a small group of its civilian extensions are the ultimate decision-makers, then there is a problem in terms of the democratic state. It is an authoritarian state; because it is not a people who are determined to make an exception. When we look at the cases like Turkey that has been under the bureaucratic tutelage over her democracy, we need to look for another conceptualization other than deep state that is sometimes used in positive terms. This study seeks to explain the state realm under the occupation of a small bureaucratic and social clique in the cases like Turkey. That might be called as 'occupied state'.

An occupied state might be explained with Wilson (2012)'s concept of "criminal sovereignty". It refers to the existence of criminals acting like powers or power holders acting systematically as criminals. In criminal sovereignty, there are a repeatable relationship between law and crime,

no the distinction between the public state and civil society, the multiplication of the state and underground assets. If the borders of public and private, politics and property become unclear, then the state will both collapse wisdom and legitimacy; so that the source of your sovereignty may be a crime.

The situation of the tutelage of an autocratic clique who see themselves as the 'owner' of the state and so use the state facilities for their own or another's interests in an illegal way has been usually explained with the conceptions of 'deep state', 'dual state', 'security state' or parallel state'. In some sense, all these usages include a kind of positive connotations. These conceptions indeed create the perception that the existence of state instruments out of the control of democratic forces is normal. Nevertheless, it is significant to stress that such a situation is destructive of the public interests and basic individual rights. Here is clearly the misuse of authority given by the law to limit or exclude the elected people, which is best called as the assumption of authority. This is led by an oligarchical clique whose majority is made up of bureaucrats. What is done is to occupy the realm of the state. The best conception to explain such a situation is 'occupied state'.

Kaynakça/References

- Andıç, F., Andıç, S. ve Koçak, M. (2010). *İbn Haldun: Hayatı ve Eserleri Üzerine Düşünceleri*. Ankara: Kadim.
- Bartelson, J. (1995). *A genealogy of sovereignty*. Cambridge: C Univ Press.
- Briscoe, I. (2008). The proliferation of the "Parallel state". *FRIDE Working Paper*, no. 71.
- Fraenkel, E. (1941). *The dual state: A contribution to the theory of dictatorship*. New York: Oxford University Press.
- Gutmann, A. ve Thompson, D. (1996). *Democracy and disagreement*. Cambridge MA: Harvard Univ Press.
- Hirst, P. (1987), Carl Schmitt's decisionism. *Telos*, 72.
- Lauth, H. (2000). Informal institutions and democracy. *Democratization*, 7/4, 21-50.

- Locke, J. (2012). *Yönetim üzerine ikinci inceleme: sivil yönetimin gerçek kökeni boyutu ve amacı üzerine bir deneme*. F. Bakırcı (çev.) 2. Baskı. Ankara: Ebabel.
- Morgenthau, H. (1962). *The decline of the democratic politics: politics in the twentieth century*, vol. 1. Chicago: University of Chicago Press.
- Pozen, D. (2010). Deep secrecy. *Stanford Law Review*, 62/ 2.
- Sabuktay, A. (2010). *Devletin yasal olmayan faaliyetleri*. İstanbul: Metis.
- Scheppele, K. L. (1988). *Legal secrets: equality and efficiency in the common law*. Chicago: Univ of Chicago Press.
- Schmitt, C. (1996). *The concept of the political*, Chicago: Univ of Chicago Press.
- Scott, P. D. (1993). *Deep politics and the death of JFK*. Berkeley: Univ of California Press.
- Scott, P. D. (2007). *Deep politics ii: essays on Oswald, Mexico, and Cuba*. NY: Marry Ferrell Foundation Press.
- Scott, P. D. (2008). *The war conspiracy: JFK, 9/11, and the politics of war*. NY: Mary Ferrell Foundation Press.
- Söyler, M. (2013). Informal institutions, forms of state and democracy: the Turkish deep state. *Democratization*, 20/2.
- Söyler, M. (2015). *The Turkish deep state: state consolidation, civil-military relations and democracy*. London: Routledge.
- Strong, T. B. (2007). Foreword: dimensions of the the new debate around Carl Schmitt. T. B. Strong (Der.), *C. Schmitt the Concept of the Political*. Chicago: Univ of Chiago Press.
- Tunander, O. (2009). Democratic state vs. deep state: approaching the dual state of the west. Eric Wilson (der.), *Government of the Shadows* içinde (ss. 56-72). London: Pluto Press.
- Tunander, O. (2012). Dual state: the case Sweden. Eric Wilson (Der.), *The Dual State: Parapolitics, Carl Schmitt and the national security complex* içinde (ss. 171-192). London: Ashgate.
- Valenzuela, S. J. (1990). Democratic consolidation in post-transitional settings: notions, process, and facilitating conditions. *Kellog Institute Working Paper, No. 150*.
- Weaver, O. (1995). Securitization and desecuritization. R. D. Lipschutz (Der.), *On Security*. NY: Columbia University Press.

- Weber, M. (2006a). Devlet ve zor kullanma. M. Rosen ve J. Wolff, (Der.), *Siyasal Düşünce*, S. Çalışkan ve H. Çalışkan (Çev.) içinde (ss. 84-85). Ankara: Dost.
- Weber, M. (2006b). Bürokratik yönetim. M. Rosen ve J. Wolff (Der.), *Siyasal Düşünce*, S. Çalışkan ve H. Çalışkan(çev.) içinde (ss. 156-8). Ankara: Dost.
- Weber, M. (2011). *Bürokrasi ve otorite*. Ankara: Adres Yayınları.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum*. İstanbul: Yarın.
- Wilson, E. (2012). The concept of the political. E. Wison (Der.), *The Dual State: Parapolitics, Carl Schmitt and the National Security Complex* içinde (ss. 1-28). London: Ashgate.
- Yayla, A. (2003), *Siyasi düşünce sözlüğü*. Ankara: Liberte Yayınları.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Çolak, A.Ö. (2018). 'İşgal edilmiş devlet': Modern devletin ikili yapısı üzerine kavramsal bir bakış. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 677-703. DOI: 10.26466/opus.414474